

Tudomány és oktatás: a Nyelv és társadalom szakterületi ismeretkör a magyar alapszakos képzésben¹

P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit–Iglai Edit
Nyíregyházi Főiskola

Munkánkkal a Konstantin Filozófus Egyetemet köszöntjük abból az alkalomból, hogy a nyitrai és ezzel együtt a szlovákiai magyar pedagógusképzés ötvenéves. Nagy öröm ez számunkra is, hiszen az elmúlt évtizedekben közös konferenciákon találkozhattunk és együtt gondolkozhattunk az egyetem Magyar Nyelv-és Irodalom Tanszékének régebbi és újabb munkatársaival is, így rendszeres beszámolót is kaptunk arról a rendkívüli jelentőségű munkáról, amelyet az egyetem oktatói a magyar nyelvű pedagógusképzésért tettek. Saját kutatási területünkhöz kapcsolódóan is az utóbbi évekből két meghatározó munkát emelnénk ki, Sándor Anna Nyitra-vidéki magyar nyelvjárások atlaszá-t (Pozsony, Kalligram Kiadó 2004) és Menyhárt József–Presinszky Károly–Sándor Anna Szlovákiai magyar nyelvjárások című munkáját (Nyitra, 2009). Ez utóbbi szakirodalmi jegyzéke, illetve a benne található szlovákiai magyar nyelvjárás bibliográfia is tükrözi azt a hatalmas és eredményes munkát, amely a tanszéken folyik.

A magyarországi felsőoktatásban 2006-ban bevezetett – vitatható és vitatott – többciklusú bolognai rendszer nem jelentős számú előnyei között lehet említeni, hogy minden tudományterületen belül szükségszerűen magával hozta a korábbi képzésstruktúra újragondolását, a nyelvtudományban bekövetkezett szemléletváltás jelzésének lehetőségét. A tananyag szerkezetének ilyen megváltoztatása örvendetes módon a Nyelv és társadalom ismeretkör kitüntetett szerepét és újabb, korábban még nem oktatott témakörök beilleszthetőségét is jelentette. A magyar alapszak létesítési dokumentuma a nyelvtudomány ismeretköreit minimum–maximum kreditértékkel adta meg lehetőségét adva annak, hogy a különböző intézmények szakindításukkor tükröztethessék, hogy a képzési és kimeneti követelményekben megfogalmazott szakmai kompetenciák közül – nyelvszemléletüknek megfelelően, az egységekben folyó tudományos kutatásokkal is összhangba hozva – melyek elérését tekintik a legfontosabbnak. Ennek megfelelően a Nyíregyházi Főiskola magyar alapszakának tantervében a Nyelv és társadalom 7 kreditet kapott, tanegységeit több féléven keresztül, különböző formákban oktatjuk. [Összehasonlításként: a szakmai törzsanyag szakterületi ismeretei közül csak a Leíró magyar nyelvtan nagyobb kreditértékű ennél (össz. 10 kredit), és kiemeltnek tekinthető a gyakorlatibb jellegű Kommunikáció szóban és írásban (5 kredit): mindkét ismeretkör több tanegységgel, több féléven keresztül]. Az a tény, hogy a magyar alapszak létesítési dokumentumában a Nyelv és társadalom ismeretkör ilyen fontos szerepet kapott, tükrözi a funkcionális szemlélet térhódítását is.

Az elméleti nyelvészettel foglalkozó utóbbi munkák (vö. például Kiefer Ferenc szerk. 2001: 23–73; Ladányi–Tolcsvai szerk. 2008: 17–58) hangsúlyozzák, hogy az egyes nyelvelméletek nemcsak időben váltják egymást, hiszen - legalábbis az ezredforduló óta - egyidejűleg több nyelvelméleti modell verseng egymással különböző magyarázati és leírási alternatívákat kínálva a tudományos kutatások számára. Ezeket jellegük szerint két átfogó, több irányzatot magába foglaló strukturális és funkcionális szemléletű csoportba lehet sorolni. Ugyan a 20. századi nyelvtudományban a sokáig egyeduralkodó strukturális szemléletű irányzatok – a strukturalizmus, majd a generatív grammatika és a posztgeneratív formális irányzatok – játszották a fő szerepet, az évszázad második felétől, különösen a hetvenes évektől egyre nagyobb számban jelentek meg az előbbihez képest alternatív, a nyelv autonóm rendszer voltát elutasító, a nyelv kulturális, társadalmi beágyazottságát, a nyelvhasználat vizsgálatát középpontba állító kutatások. Utóbbiak sorát nyitotta meg például a labovi variációs szociolingvisztika, Hymes és Gumperz nyelvészeti antropológiai irányzata, az interakciós szociolingvisztika fellépése, a kibontakozó pragmatikai kutatások, a diskurzus- és társalgáselemzés is.

¹ Készült az OTKA K 76239 sz. pályázat keretében.

Bár az egyes vélemények különböznek abban (vö. például Imrényi 2009: 58; Ladányi 2005: 16; Kálmán László 2001: 17), hogy a nyelvtudományban ezzel történt-e, s ha igen, mely ponton paradigmaváltás, annyi biztos, hogy ez a részben a pragmatikai fordulattal kezdetét vett, részben az ún. kognitív fordulattal is összefüggő, fokozatosan teret nyerő szemlélet alapjaiban kérdőjelezte meg a strukturális szemléletű modellek felfogását. Az ide tartozó irányzatok közös jellemzője, hogy magyarázati modelljeikben nyelven kívüli, azaz külső okokra hivatkoznak, feltételezik a jelentések, ill. funkciók elsődlegességét, továbbá fontos szerepet kap a történeti, a tipológiai érdeklődés is (vö. Ladányi–Tolcsvai szerk. 2008: 17–58). Mint átfogó nézőpont megengedi a megközelítésmódok sokszínűségét: a chomskyánus modell hiányosságaira választ adva, ha nem is előzmény nélküli, de olyan, addig háttérbe szorult témák tárgyalására, módszerek bemutatására ad lehetőséget, mint például a nyelvhasználatnak, a nyelvi funkcióknak, nyelv és társadalom összefüggéseinek kérdése; a nyelv dinamikus rendszer voltának, szinkronia és diakronia kölcsönhatásának problémái; a nyelv heterogenitásának, változatosságának, illetve változásának kérdésköre; egyes irányzatokban hangsúlyos szerepet kap a nyelvi szocializáció, az identitás, az attitűd, továbbá a kétnyelvűség, kettősnyelvűség, a kisebbségek nyelvi jogainak kérdése is. Mindezen témaköröket mi is igyekeztünk megjeleníteni a *Nyelv és társadalom ismeretkörben* követve azt, hogy a szociolingvisztika szemlélet, amely nem pusztán a nyelv társadalmi rétegződésének kérdéseivel, hanem a nyelv és társadalom bonyolult kölcsönhatásának számos problémájával, annak következményével stb. foglalkozik (vö. Sándor Klára 2000: 9–58; 76–110). Ennek és a dialektológia dimenzionális szemléletének megfelelően a nyelvjárást is beépítettük az ismeretkörbe hangsúlyozva ezzel a szociolingvisztika és dialektológia szoros és szükségszerű, egymást kiegészítő, semmiképpen sem egymással szembeállítandó kapcsolatát (vö. Bodó 2002: 68).

Tény az, hogy a tárgyalt ismeretkörök közül évtizedeken keresztül csak a dialektológiának volt a magyar felsőoktatásban jelentősebb hagyománya. A dialektológiai szimpozionok, élőnyelvi konferenciák többször visszatérő témája volt a nyelvjárástan helye, helyzete (vö.: a teljesség igénye nélkül: *Dialektológiai Szimpozion*. Szerk.: Szabó Géza–Molnár Zoltán. VEAB Értesítő, Veszprém, 1982; *IV. Dialektológiai Szimpozion*. Szerk.: Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttman Miklós. Szombathely, 2002; *Emberközpontúság a magyar nyelv oktatásában és kutatásában*. Szerk.: Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttman Miklós. Szombathely, 2003; *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*. Szerk.: P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit. Budapest, 2004). Kiss Jenő a *Magyar dialektológia* egyik fejezetében részletes áttekintést ad a nyelvjárások és az anyanyelvoktatás hazai és külföldi helyzetéről (2001: 145–156). *Nyelv és iskola kapcsolatát szociolingvisztikai megközelítéssel tárgyalja* Sándor Klára (2000: 76–110), Kontra Miklós (2003b: 331–335).

Nagyon tanulságos a fentebb említett munkák, különösen az első dialektológiai szimpozion tanulmányainak újraolvasása közel 30 év távlatából, ugyanis tükrözik a kiindulópontot és az új szemlélet formálódását (hogy a szemléletváltás talán mindmáig nem történt meg, bizonyítják újabb, a témával foglalkozó tanulmányok „segélykiáltásai”: pl. Antalné Szabó Ágnes 2003: 293–301; Guttman Miklós 2003: 282–285; Heltainé Nagy Erzsébet 2004: 101–107).

A dialektológia helyzetével, feladatával foglalkozó tanulmányok egy részében jelen van a „halódó nyelvjárások tudata”, ha nem is a nyelvjárások irtásának, de „nyesegetésének”, „leküzdésének” az igénye, normaként csak a köznyelvi norma elfogadása (vö. még Kiss Jenő 1998: 929–935; 2001: 150). Ugyanakkor már az első dialektológiai szimpozion anyagából idézhetjük az alábbi mondatokat is:

„A régi, hagyományos értelemben a nyelvjárási diszciplínát már nem lehet szemlélni” (Benkő Loránd 1982:146);

„Meg kell tanítani a köznyelvet, de nem a nyelvjárások ellenében, hanem azok mellett” (Benkő Loránd 1982: 147);

„Tudomásul kellene vennünk, hogy nem egy nyelvi norma van, hanem több is létezik. Van köznyelvi norma, vannak regionális köznyelvi normák és vannak nyelvjárási normák. Ebből következően bizonyos dolgok elfogadhatók és helyesek a regionális köznyelvi norma szintjén, mások pedig elfogadhatók és helyesek a nyelvjárási norma szintjén” (Balogh Lajos 1982: 133; vö. még Tolcsvai Nagy Gábor 1998).

A fenti problémakörhöz jellemzői idézeteket közöl még Kontra Miklós, a *Nyelv és társadalom* a rendszerváltáskori Magyarországon című kötetében (2003b: 332–333).

A fentiek is mutatják, hogy nagyon lassan jutott el az oktatás, (ha eljutott) a „szociolingvisztikai alapú nevelési attitűd, nyelvhasználat-szemlélet” kialakításáig (vö. Antalné Szabó Ágnes i.m. 294),

pedig a bevezetésben említett munkákban közölt számos tanulmány felmérése igazolja a leendő pedagógusok nyelvjárások iránti többnyire pozitív attitűdjét, a nyelvjárási gyűjtőutak szemléletformáló szerepét (pl. Hajdú Mihály 1982: 103–106; Penavin Olga 1982: 83–87; Balázsne Fodor Katalin–Gerstner Károly 2002: 34–40; Molnár Zoltán Miklós 2002: 193–198; Varga Józsefné 2002: 285–294; Kozik Diána 2004: 50–58). Joggal teszi fel Kiss Jenő azt a kérdést, hogy tudunk-e, tudunk-e mit kezdeni ezzel az érdeklődéssel (vö. Kiss Jenő 2002: 15).

Tényként kell kezelnünk ugyanis azt is, hogy a magyarországi és határon túli tankönyvekben, módszertani környezetben sokáig „csak szerény figyelemfelkeltésekkel, tanácsokkal találkozhatunk a nyelvészeti és dialektológiai szempontokat illetően” (Guttman Miklós 2003: 282; a szlovákiai tankönyvekről – hivatkozva Simon Szabolcs, Kozik Diána, Van-ó Ildikó tanulmányaira is – Sándor Anna 2007: 233–238; Menyhárt József–Presinszky Károly–Sándor Anna 2009: 13–21).

Mi lenne a legfontosabb? Kontra Miklóst idézve nem a felcserélő, hanem a hozzáadó anyanyelvi nevelés a szükséges: „a hozzáadó nyelvpedagógia célja egy új nyelvváltozat megtanítása olyan módon, hogy a diák eredeti nyelvváltozata ne sérüljön; ... a régit nem kiiktatja, hanem az új ahhoz hozzáadódik, a nyelvi repertoár bővül”. Kontra Papp Istvánt idézi, miszerint a tanárképzésben a felcserélő pedagógia „elfordítja a gyermek lelkét igazi anyanyelvétől”. Azt kellene megtanítanunk, hogy a nem köznyelvi változatot használó „nem helytelenül beszél, hanem helyénvaló módon beszél” (Kontra Miklós 2003a: 355–357, vö. még Kontra (szerk.) 2003b: 331–335). [Vö. még Sándor Klára: az anyanyelvi beszélő nyelvi kompetenciája mellett... kommunikatív kompetenciával is rendelkezik: ez biztosítja, hogy minden beszédhelyzetben a megfelelő nyelvváltozatot alkalmazza (Sándor Klára 2000: 85). Kiss Jenő: „a bátorító anyanyelvoktatás úgy tudatosítja és közvetíti a magyar standardot a tanulóknak, hogy egyúttal pozitív viszonyt alakít ki nyelvjárási(as) nyelvhasználatukhoz is” (Kiss Jenő 2001: 154). Tolcsvai Nagy Gábor a funkcionális szemléletre épülő anyanyelv-oktatási program összetevőit foglalja össze (2004: 319–320)].

A dialektológia dimenzionális szemléletű tárgyalása az anyanyelvoktatásban is új jelentéssel ruházza fel a dialektológiát, ennek értelmében a nyelvjárásban már a magyar nyelvnek és nyelvhasználatnak nemcsak a területi dimenzióit vizsgálja, hanem a területiben a társadalmat is (vö. Kiss Jenő 1999: 418–425, Juhász Dezső 2002: 149–153).

Ezekkel a – Nyelv és társadalom ismeretkör adta számtalan problémát még csak nem is érintő – bevezető gondolatokkal mutatjuk be a Nyíregyházi Főiskola magyar alapszakos képzésének azt az ismeretkörét, amely lehetőséget ad a nyelvi rendszer dinamikus voltának, a nyelvhasználat változatosságának a megismertetésére; a nyelvi szocializáció, az identitás, az attitűd, a nyelvi diszkrimináció, a nyelvi tervezés kérdéskörének tárgyalására; kiemelt szerepet kaphat a kétnyelvűség, kettősnyelvűség, a kisebbségek nyelvi jogainak kérdése. Reméljük, bízhatunk abban is, hogy a magyar alapszakos képzésben bevezetett ilyen tematikájú ismeretkör segítheti a Kontra Miklós által is megfogalmazott állapot megváltozásának elindulását, illetve a vázolt jövőkép megvalósulását: „Amiként a magyar iskola ma is a nyelvi alapú diszkrimináció kialakításának legfőbb színtere, úgy válhatna a jövőben az előítéletek táplálta diszkrimináció csökkentésének intézményévé” (Kontra 2003: 335).

A Képesítési és kimeneti követelmények, illetve a bölcsész konzorcium ajánlásai képezik azt a keretet, melyben a Nyelv és társadalom témakör kibontása az egyes felsőoktatási intézményekben a hagyományok, a kutatási és oktatói potenciál, a kimeneti lehetőségek – a munkaerőpiacra, illetve tanári és diszciplináris mesterszakok irányába – más-más tartalmakat és arányokat nyer. A magyar alapszak tantervi hálójának összeállításában az előzményeket és a lehetőségeket egyaránt figyelembe vettük.

A Nyíregyházi Főiskola Magyar Nyelv- és Irodalomtudományi Intézetében, illetve jogelődjében több mint harminc éve folynak szociodialektológiai kutatások, közel húsz éve kutatóműhely működik. A magyar alapszakra felvett hallgatói bázis képességeit, motivációit, felkészültségét tekintve rendkívül heterogén, többségük magyar szakos tanulmányait piacképes specializációval kiegészítve a három év után munkaerőpiacon próbál szerencsét, a hallgatók fele a tanári mesterszak magyartanári szakképzettségén tanul tovább, ezért úgy kell összeállítani a tantárgyelemeket, hogy egyrészt előkészítse a mesterszakra való továbblépést, másrészt viszont a hallgatók olyan ismereteket, tudást szerezzenek a nyelvhasználatról, melyek segítik mindennapi munkájukat.

A Nyelv és társadalom ismeretkörben a tantárgyelemek a következő sorrendben követik egymást: Szociolingvisztika, Magyar nyelvjárások, Nyelvpolitika: nyelvi jogok, nyelvi diszkrimináció

az alapképzésben; Nyelv, kultúra, társadalom, ill. Szociodialektológia a magyartanári szakképzettségben.

A Szociolingvisztika alapozó tantárgyelem azt a célt szolgálja, hogy kialakítsa a hallgatókban a nyelvhasználat szociolingvisztikai alapozását, funkcionális-társadalmi alapú szemléletét és megközelítését. Ráirányítja a figyelmet a nyelv és társadalom bonyolult viszonyára, kölcsönhatására. Foglalkozik a szociolingvisztika vizsgálati módszerével, nyelv szemléletével, irányzataival; a nyelv és nyelvhasználat variabilitásával, a kommunikációs szituatív nyelvhasználat kérdéseivel. Fontosabb tematikai egységei a következők: a szociolingvisztikai vizsgálatok módszerei (klasszikus labovianus, BUSZI, saját vizsgálataink*); a nyelv és nyelvhasználat variabilitása (sztenderd, dialektusok, regiszterek); a magyar nyelv rétegződésének hagyományos és szociolingvisztikai modelljei, az egyes nyelvváltozatok funkciói, használati kötöttségei; a nyelvhasználat variabilitása a szituáció, a társadalmi változók (nem, életkor*) stb. függvényében; kétnyelvűség és kettősnyelvűség*; nyelvpolitikai alapozás; attitűd és tudatosság*.

Erre az alapozásra épül a Magyar nyelvjárások tantárgyelem, melynek célja az, hogy a hallgatók a szociolingvisztikai alapismeretekre építve szemléljék és ítéljék meg a dialektális nyelvi jelenségeket és a regionális nyelvhasználatot. Tudjanak véleményt formálni a nyelvjárásiasság mibenlétéről, társadalmi nyelvhasználati helyéről. Ismerkedjenek meg a magyar nyelvjárások főbb jelenségeivel és a nyelvjárási régiókkal. A főbb tematikai egységek a következők: a nyelvjárások mibenléte: hagyományos földrajzi szempontú és szociolingvisztikai, pragmatikai definíciók; a nyelvjárások a többpólusú nyelvallapotban*, a nyelvjárások szerepkörei és funkciói, a nyelvjárási jelenségek, a nyelvjárási régiók, többségi és kisebbségi magyarság*, a nyelvjárások változása és változatossága*, néhány régió jellemzése. Személyessé, élővé tesszük azáltal az ismeretkört, hogy a hármas határ mentén végzett kutatásaink eredményeit beépítjük, ezen keresztül szemléltetjük a folyamatos változást, a két fő nyelvváltozat kontaktusát, illetve a különböző társadalmi változók szerepét a regionális változatok használatában.

Az alapképzés utolsó tantárgyeleme a Nyelvpolitikai, nyelvi diszkrimináció a hallgatók meglévő ismereteire építve, újabb aspektust kiemelve tovább mélyíti a nyelv és a társadalom kapcsolatának tanulmányozását. Megismerkednek a nyelvi emberi jogok alapvető tételeivel, az egy- és többnyelvű közösségek nyelvi szituációival, nyelvhasználati állapotával, az Európai Unió többnyelvűségi politikájával, illetve a magyar nyelvpolitika aktuális teendőivel. Néhány fontosabbnak vélt tematikai egységet kiemelünk: a nyelvpolitika (nyelvtervezés) fogalma, szükségessége, a nyelvhasználati jogok nemzetközi szabályozásának problémái, az Európai Unió és a nyelvi jogok, a magyar nyelv nyelvpolitikai helyzetének történelmi áttekintése, a szlovákiai, kárpátaljai, a romániai és a volt jugoszláviai magyarság nyelvpolitikai helyzetének történelmi áttekintése, aktuális problémái*; a magyarországi kisebbségek (nemzeti kisebbségek, romák, siketek) nyelvpolitikai helyzete.

A mestertanári szak magyar szakképzettségének nyelvészeti tantárgyi hálójában a Nyelv kultúra, társadalom c. tantárgy célja az alapszakon különböző tantárgyelemek keretében megszerzett ismeretek szintetizálása és további mélyítése, a magyartanári szakmai kompetenciák kialakítása. A tudománytörténeti előzmények szemléleti bővítését az antropológiai kutatások rendszerezése, a nyelvi és kulturális identitás, a globalizáció és multikulturalitás kérdésköre jelentik. Hallgatóinknak magyartanárként napra kész ismeretekkel kell rendelkezniük az aktuális nyelvpolitikai kérdésekről, s el kell mélyülniük a nyelvi szocializáció, nyelvi hátrányos helyzet kérdéskörében.

Ahogy korábban is jeleztük, a tudomány eredményeinek az oktatásban való beépíthetősége mellett programunk lehetőséget ad arra is, hogy a tanszékünkön 1997 óta folyó, a hármas határ mentén sajátos földrajzi helyzetben végzett szociodialektológiai kutatások eredményeit beépíthessük, ezzel segíthessük a szakmai, pedagógiai, tudományos kompetenciák kialakítását. Korábban a tanszék pályázatainak keretében a terepmunkába, a gyűjtésbe tudtuk bevonni a hallgatókat, a legtehetségesebbek a diákkör keretében, tanszéki demonstrátorként segíthették munkáikat. A jelen szakaszban pedig az OTKA K 76239 sz. pályázat keretében a gyűjtött anyag informatizálásra való

*-gal jelöljük azokat a témaköröket, amelyek tanításához saját kutatási eredményeinket és lehetőségeinket is felhasználjuk.

előkészítésében, a kiegészítő gyűjtések során, az adatok bevitelében hasznosíthatjuk hallgatóink elméleti és gyakorlati ismereteit.

Hivatkozások

- Antalné Szabó Ágnes 2003: A szociolingvisztika mint szemlélet, mint tudás, mint pedagógia az iskolában, in Hajdú Mihály–Keszler Borbála szerk.: *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*, Budapest, 293–301.
- Balázsne Fodor Katalin–Gerstner Károly 2002: A terepgyakorlatok szerepe a dialektológiai oktatásban, in Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttman Miklós szerk.: *IV. Dialektológiai Szimpozion*, Szombathely, 34–40.
- Bodó Csanád 2002: Szempontok a nyelvjárásvesztés kutatásához, in Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttman Miklós szerk.: *IV. Dialektológiai Szimpozion*, Szombathely, 68–72.
- Guttman Miklós 2003: Nyelvszociológia, dialektológia és az anyanyelvoktatás, in Hajdú Mihály–Keszler Borbála szerk.: *Köszöntő könyv Kiss Jenő 60. születésnapjára*, Budapest, 282–5.
- Hajdú Mihály 1982: Nyelvjárás- és oktatásunk nehézségeiről, in Szabó Géza–Molnár Zoltán szerk.: *Dialektológiai Szimpozion*, Veszprém, VEAB Értesítő, 103–6.
- Heltainé Nagy Erzsébet 2004: Dialektológiai és szociolingvisztikai tanulságok a nyelvművelés számára, in P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk.: *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*, Budapest, Tinta, 101–7.
- Imrényi András 2009: Generatív nyelvészet és szociolingvisztika, *Magyar Nyelv* **105/1**, 50–62.
- Juhász Dezső 2002: A dialektológia hármaskérdése és a nyelvföldrajz, in Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttman Miklós szerk.: *IV. Dialektológiai Szimpozion*, Szombathely, 149–53.
- Kálmán László 2001: *Konstruktív nyelvtan*, Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Kiefer Ferenc szerk. 2002: *Strukturális magyar nyelvtan 3. Morfológia*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kiss Jenő 1998: A magyar dialektológia s újabb feladatai az ezredfordulón, *Magyar Tudomány* **1998/8**, 929–35.
- Kiss Jenő 1999: A dialektológia kettős kérdése és a nyelvföldrajz, *Magyar Nyelv* 418–25.
- Kiss Jenő 2001: Az alkalmazott dialektológia: a nyelvjárások és az anyanyelvoktatás, in Kiss Jenő szerk.: *Magyar dialektológia*, Budapest, Osiris, 145–56.
- Kiss Jenő 2002: Gondolatok a magyar dialektológiáról az új évezred küszöbén, in Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttman Miklós szerk.: *IV. Dialektológiai Szimpozion*, Szombathely, 11–8.
- Kontra Miklós 2003a: Felcserélő anyanyelvi nevelés vagy hozzáadás?, in Hoffmann István–Kis Tamás szerk.: *Köszöntő könyv Nyirkos István 70. születésnapjára*, Debrecen, 355–7.
- Kontra Miklós szerk. 2003b: *Nyelv és társadalom a rendszerváltás kori Magyarországon*, Budapest, Osiris.
- Kozik Diána 2004: Nyelvjárás-attitűdök a szenci és a környékbeli pedagógusok körében, in P. Lakatos Ilona–T. Károlyi Margit szerk.: *Nyelvvesztés, nyelvjárásvesztés, nyelvcseré*, Budapest, Tinta, 50–8.
- Ladányi Mária 2005: A grammatikalizáció kutatása és a modern nyelvelméletek, in Oszkó Beatrix és Sipos Mária szerk.: *Budapesti Uráli Műhely 4. Uráli grammatizáló*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet, 7–32.
- Menyhárt József–Prezsinszky Károly–Sándor Anna szerk. 2009: *Szlovákiai magyar nyelvjárások*, Nyitra.
- Molnár Zoltán Miklós 2002: Mai dialektológiai vonatkozású vizsgálati lehetőségekről, in Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttman Miklós szerk.: *IV. Dialektológiai Szimpozion*, Szombathely, 193–8.
- Penavin Olga 1982: A nyelvjárás- és oktatás a felsőoktatásban Jugoszláviában, in Szabó Géza–Molnár Zoltán szerk.: *Dialektológiai Szimpozion*, Veszprém, VEAB Értesítő, 83–7.
- Sándor Anna 2007: A dialektológia és az anyanyelvi oktatás kapcsolatának szükségszerű voltáról, in Guttman Miklós–Molnár Zoltán szerk.: *V. Dialektológiai Szimpozion*, Szombathely, 233–8.
- Sándor Klára 2000: Az élőnyelvi vizsgálatok és az iskola: a kisebbségi kétnyelvűség, in Sándor Klára szerk.: *Nyelv és hatalom, nyelvi jogok és oktatás*, Csíkszereda, 76–110.
- Tolcsvai Nagy Gábor 1998: *A nyelvi norma = Nyelvtudományi Értekezések* **144**, Budapest, Akadémiai Kiadó.

- Tolcsvai Nagy Gábor–Ladányi Mária szerk. 2008: *Tanulmányok a funkcionális nyelvészet köréből = Általános Nyelvészeti Tanulmányok XXII*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Tolcsvai Nagy Gábor 2004: *Nyelv, érték, közösség*. Budapest, Gondolat Kiadó.
- Varga Józsefné 2002: A dialektológia szerepe a tanítóképzésben, in Szabó Géza–Molnár Zoltán–Guttmann Miklós szerk.: *IV. Dialektológiai Szimpozium*, Szombathely, 285–94.